

Yritysvastuurihessä

Nokia Siemens Networks rakensi kännykkäverkon Turkmenistaniin. Tästä diktatuurista kertoo Arto Halosen puhuttu dokumentti *Pyhän kirjan varjo* (2008). Kiina taas ei myöntänyt Haloselle viisumia Pekingin olympialaisiin. Millä moraalilla yritykset pääsevät sinne, missä tapahtuu?

Helsingin kauppakorkeakoulussa järjestettiin toukokuussa tutkijataapaaminen ”Yritysvastuu, valta ja politiikka”. Tapahtuman järjestäjiä olivat kauppiksen Globalisaatio ja kilpailukyky -painoalue, Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitos sekä Helsingin yliopiston Renvallinstituutti.

Päivän teeman kehysti tutkija Jukka Mäkisen avaus yritysvastuun (*Corporate Social Responsibility*) politiikasta. Yritykset ovat yksittäisiä toimijoita globaalissa taloudessa, mutta samalla ne aina toimivat jonkinlaisessa poliittisessa ympäristössä.¹ Mäkisen mukaan akateeminen keskustelu yritysvastuusta karttaa sen poliittisen taustan eksplikoitua, jota vasten yritysvastuusta puhutaan. Tyypillisesti oletetaan, että yritykset toimivat libertaristisessa yhteiskunnassa, jossa valtion rooli ihmisten hyvinvointiin liittyvien palveluhyödykkeiden tuotannossa on vähäinen. Tällöin on myös luontevaa ajatella, että yrityksillä tulee olla suuri vastuu näiden palveluiden tuottamisessa.

Mäkisen mukaan on kuitenkin ongelmallista ajatella, että yritys ottaa valtion roolin. Yrityksen poliittinen vastuu laajenee ilman eksplisiittisiä poliittisia argumentteja. Yritysvastuukeskustelu vaatiikin tuekseen poliittista teoriaa, jotta yrityksen asema ja sen vastuut tulisivat aidosti huomioituiksi. Tapaamisen monitieinen osanottajajoukko otti tämän ilmeisen vaikean ja moniulotteisen kysymyksen vakavasti. Mikä olisi järkevä tapa käsitteellistää yritysvastuun poliittinen ulottuvuus?

Tutkija Ville-Pekka Sorsa kiinnitti huomion aiheesta tehtävän perustutkimuksen tarpeellisuuteen.

Hän pohti myös ’yrityksen’ käsitettä. Mitä tarkoitamme, kun puhumme yrityksistä ja niiden vastuusta? Yrityksiä on moneen lähtöön, ja ne tekevät erilaisia asioita. Lähtökohtaisestihan asetamme vastuuvaatimuksia mille tahansa organisaatioille, ei vain yrityksille. Miten yritykset eroavat muista organisaatioista tässä suhteessa?

Yritys osana yhteiskuntaa

Länsimaisen valtiokäsityksen puitteissa ajatellaan usein, että valtion organisaatioiden ja rakenteiden tulee heijastaa kansalaistensa arvomaailmaa. Julkisten organisaatioiden ja instituutioiden oikeutus nojaa juuri tähän ajatukseen. Esimerkiksi julkisin varoin ylläpidetty koululaitos on suomalaisessa yhteiskunnassa ensisijainen tapa järjestää koulutus, koska ajatus yksityisestä koululaitoksesta ei perinteisesti ole soveltunut suomalaiseen kulttuuriin. Mutta miksi yksityisten organisaatioiden – esimerkiksi yritysten – olemassaoloa ei tarkastella suhteessa kansalliseen tai muuhun yhteisölliseen arvopohjaan?

Yritystoiminnan irtiottoa yhteisöstä voidaan perustella vaikkapa taloudellisen tehokkuuden, monikulttuurisuuden tai yksilöiden ja yritysten vapauden näkökulmasta. Mutta yritysvastuukeskustelun kannalta yritysten yhteisöllisen perustan sivuuttaminen on ongelma. Yritykset nimittäin ovat eri tavoin osallisina monissa sellaisissa asioissa, jotka ovat moraalisesti merkityksellisiä siinä yhteisössä, jossa ne toimivat – kuten kansallisvaltiossa tai globaalissa yhteisössä. Yritykset esimerkiksi synnyttävät ja hävittävät työpaikkoja, saastuttavat luontoa ja keksivät keinoja vähentää saasteita, vaikuttavat ihmisten ajattelutapaan, dominoivat joitakin kulttuurin lohkoja tai vapauttavat ihmiset etsimään uusia ratkaisuja. Yritykset voivat myös edesauttaa tai ehkäistä ihmisoikeuksien toteutumista. Yritykset ovat

siis moraalipoliittisissa kysymyksissä vahvoja toimijoita.

Ongelmana vallitsevassa työnsäntäydessä yritysten ja julkisten toimijoiden välillä on se, että puhuttaessa yritysvastuusta puhutaan yksittäisen yrityksen vastuusta, vaikka puheen kohteena on yleinen – jollakin tavalla erilaisiin yhteisöihin ja konteksteihin sidottu – arvokysymys. Periaatteessa yritysvastuun käsitteelle voitaisiin antaa tämän laajemman kontekstin huomioon ottava määritelmä, jolloin yksittäisen yrityksen toiminta nähtäisiin osana sitä laajaa, johonkin arvopohjaan nojaavaa toiminnallista kontekstia, joka rakenteidensa ja instituutioidensa kautta määrittäisi yrityksen paikan yhteisössä. Näin ne moraaliset kysymykset, jotka yritysten toimintaan liittyvät, tulisivat institutionalisoiduiksi yhteiskunnan rakenteeseen, ja yleisen tason ongelmaan voitaisiin hakea yleisen tason ratkaisua.

Yritysvastuun realipolitiikka

Kuitenkin puheena ovat aina yksittäiset yritykset ja niiden toiminta. Toimiko Nokia oikein Turkmenistanissa? Tutkijataapaamisessa mukana ollut Nokian yritysvastuupäällikkö Pekka Isosomppi halusi nostaa esiin tämän kysymyksen. Hänen mukaansa tilanne oli haasteellinen ja epäselvä. Mitä Nokia olisi voinut tehdä toisin? Turkmenistan ei ole kauppasaartolistalla, ja Nokian pois jäädessä tyhjiö olisi täytynyt luultavasti vähemmän vastuullisella firmalla. Toisaalta kännykät ja tietoverkot voivat edistää demokratiaa Turkmenistanissa.

Nämä vastaukset ilmentävät vallalla olevaa tapaa puhua yritysvastuusta. Sen lisäksi, että huomio kohdistetaan yksittäisiin yrityksiin, vaikka asia on yleinen, määritellään yrityksen vastuu erityisellä, ei kovin vaativalla tavalla. Kun arkielämässä puhumme vastuusta, liitämme siihen usein ajatuksen moraalista velvollisuudesta. Kun puhumme vastuullis-

sesta ihmisestä, puhumme moraalisesti vahvasta ihmisestä, joka haluaa edistää niitä asioita, jotka hän kokee tärkeiksi. Nokia puhuu vastuusta eri tavalla. Nokian vastuu liittyy ensisijaisesti vallitsevien lakien noudattamiseen, joskus laissa määriteltyjen ehtojen ylittämiseen sekä reaali poliittisen kontekstin huomioimiseen.

Haluaisiko Nokia laajentaa yritysvastuukeskustelua kohti vahvempaa, arkipäiväistä vastuun ymmärtämistä? Mitä tämä tarkoittaisi? Jos Nokia todella haluaisi edistää ihmisoikeuksia tai vaikkapa taloudellista tasa-arvoa maailmassa, se panostaisi näihin asioihin yli vallitsevien kansainvälisten standardien. Vielä tehokkaampi vaihtoehto olisi puuttua itse standardeihin. Tarkastellessamme globaalia toimintaympäristöä huomaamme, että juuri globaalit poliittiset ja taloudelliset instituutiot, rakenteet ja toimintatavat ovat sen keskeisimpiä määrittäjiä. Mikäli globaalissa ympäristössä nähdään ongelmia, tehokkain tapa puuttua niihin on puuttua juuri perustavien instituutioiden toimivuuteen. Nokia voisi olla aktiivinen toimija standardien uudelleenmäärittelyssä, tai sellaisten uusien ideoiden kehittämisessä, jotka tosiasiallisesti edistäisivät yhteisesti arvokkaiksi tunnettuja asioita.

Ilmipoliittiset yritykset?

Mutta tähän tarkoittaisi, että Nokialta tulisi poliittinen toimija. Haluammeko todella tätä, Isosoppi kysyi. Tällöin yrityksistä tulisi poliittisia toimijoita valtioiden tai YK:n ja WTO:n kaltaisten ylikansallisten elinten ohella.

Mutta eikö yritysten poliittinen toimijuus ole jo todellisuutta? Tutkija Kalle Pajunen totesi, että yritykset toimivat poliittisessa kontekstissa pyrkimällä vaikuttamaan lakien sisältöön. Esimerkkeinä hän mainitsi *Subprime*-järjestelmän lobbauksen Yhdysvalloissa sekä Wall Streetin sidokset Yhdysvaltain hallintokoneistoon. Yritysten poliittisessa toiminnassa on myös havaittu sellaisia eettisesti kritisoitavia piirteitä, joita voidaan luonnehtia sosiopaattisiksi. Akateeminen tutkimus yritysten po-

liittisestä vaikuttamisesta (*Corporate Political Activity*) on Pajusen mukaan myös edesauttanut toimintaa keskittymällä juuri yritysten poliittisen vaikuttamisen mahdollisuuksien tutkimiseen. Voi myös väittää, että esimerkiksi Nokialla on poliittista vaikutusvaltaa Suomessa tehtäviin kansallisiin ratkaisuihin, vaikka sosiopaattinen aspekti puuttuisikin.

Yritysvastuukeskustelu on kiperässä paikassa. Mitä tehdä tilanteessa, jossa yrityksillä on tosiasiallista poliittista vaikutusvaltaa, mutta tämän vaikutusvallan olemassaolo koetaan ongelmallisena? Vaatimukset yritysten poliittisesta aktivoitumisesta – esimerkiksi yllä Nokialle esitetty vaatimus vaikuttaa kansainvälisten standardien laatimiseen – ovat ongelmallisia, mikäli ajatellaan, että poliittiset päätökset tulisi tehdä demokraattisesti. Kuitenkin tämän tyyppisiä vaatimuksia esitetään, ja niillä on intuitiivisesti vahva perusta: kyllähän asioita voi vaatia tekemään moraalisesti oikeudenmukaisemmalla tavalla. Kun Nokia Siemens Networks myi 2008 Iranin hallitukselle televalvontajärjestelmän, se varmasti ymmärsi tätä voitavan käyttää toisintajattelijoiden valvontaan ja tunnistamiseen. Viestintäpäällikkö Riitta Mårdin tapa vedota yritysten epäpoliittiseen luonteeseen on silmien sulkemista todelliselta ongelmalta, jota Nokia Siemens Networksin toiminta tässä tapauksessa pahensi.²

Sen lisäksi, että yksittäisiltä yrityksiltä tulee vaatia moraalisesti kestävää toimintaa, tulee huomio kohdistaa siihen poliittiseen kontekstiin, missä yritykset toimivat. Yritysten toiminta täytyy nähdä osana laajempaa yhteisöllistä ja demokraattisesti ilmaistua arvopohjaa. Tämän arvopohjan täytyy myös voida ilmetä niissä yleisissä instituutioissa ja rakenteissa, jotka määrittävät yritysten toimintatapoja. Tämän kehitysuunnan – tai jos halutaan, vanhaan palaamisen – edistäminen ei kuitenkaan kuulu yritysten asialistalle. Sen sijaan yrityssektori on itse ollut vahvasti mukana ajamassa libertaristista yhteiskuntarakennetta ja taloudellisen tehokkuuden korostamista demokratian kustannuksella. Poliit-

tinen valta on hiljaisesti määritelty uudelleen, ja yritysten tarpeet ovat usein ohittaneet moraaliset näkökulmat.³

Samalla kun yritykset haluavat pitää kiinni libertaristisesta yhteiskunnasta, ne kiinnittävät huomion niihin ongelmiin, joita yritysten poliittiseen aktivoitumiseen liittyy. Tämä yhtälö on ihanteellinen yritysten voitontavoittelun kannalta, mutta demokraattisen politiikan näkökulmasta se ei toimi. Tuloksena on yhteiskunta, jossa yhteisöllisesti arvokkaiksi koetut tehtävät jäävät yritysten vastuulle, ilman tämän vastuun demokraattista ulottuvuutta.⁴

Petri Räsänen

Viitteet

- 1 Ks. Mäkinen, Jukka & Arno Kourula, Yritysvastuun politiikkaa. *niin & näin* 4/08, 93–101.
- 2 Ks. *Voima* 6/09, 8–9.
- 3 Nimimerkki ”Tervettä kunnianhimoa vai silkkaa ahneutta?” kirjoitti sanomalehden mielipideosastolla siitä, miten yritysjohdon pyrkimys täyttää ja ylittää konsernin asettamat tulostavoitteet johtaa sellaisiin toimenpiteisiin, joilla on suoraa yhteiskunnallista vaikutusta. Vallitsevassa taloustilanteessa konsernin asettamia tulostavoitteita ei pystytä täyttämään liikevaihtoa kasvattamalla, vaan tulosparannus vaatii valtavan määrän säästötoimenpiteitä, jotka tarkoittavat merkittäviä henkilöstöleikkauksia ja ajavat alihankkijat ahtaalle. Silti tulostavoitteisiin pyritään, vaikka (nimeämättömäksi jäävä) konserni tekee tänäkin vuonna kymmenien miljoonien tuloksen. (”Mikä on yritysjohdon yhteiskuntavastuu?”, *HS* 7/ vi/09.)
- 4 Kiitokset Jukka Mäkiselle ja Pekka Isosoppille kirjoitusta koskevista kommentista.